

Ks. Andrzej Kwaśniewski*

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Warszawa

ORCID: 0000-0001-7174-2122

PAMIĘTNIKI KS. KAROLA DĘBIŃSKIEGO JAKO ŚWIADECTWO KULTURY UMYSŁOWEJ DUCHOWIEŃSTWA

THE DIARIES OF FR. KAROL DĘBIŃSKI
AS A TESTIMONY TO THE INTELLECTUAL CULTURE
OF THE CLERGY

SUMMARY: The diaries of Fr. Karol Dębiński are a comprehensive account of the history of the church in the Lublin and Podlasie regions in the second half of the 19th and the beginning of the 20th centuries. The author of the diaries described in them his life and work. This account covers Fr. Dębiński's ministry in several parishes and church institutions in the Diocese of Lublin and in St. Petersburg. The diaries are a down-to-earth description of reality. They not only document past events but also contain anecdotal stories. This valuable historical source was created as a result of the author's education, organizational skills, knowledge, and intellectual culture.

KEYWORDS: Fr. Karol Dębiński, diaries, literature, Lublin diocese, clergy

* Ks. Andrzej Kwaśniewski – dr nauk humanistycznych w zakresie historii; a.kwasniewski@uksw.edu.pl.

~ Ks. Andrzej Kwaśniewski ~

Wprowadzenie

Przedmiotem badań, których rezultaty znalazły się w niniejszym artykule, są wydane drukiem pamiętniki ks. Karola Dębińskiego¹. Celem badań jest natomiast określenie wartości narracji i postawy autora. Pamiętniki dotyczą drugiej połowy XIX w. i obejmują znaczną część życia ks. Dębińskiego. Opis prowadzony był z jego własnej, ściśle osobistej perspektywy. Zawiera obserwacje wydarzeń, których był świadkiem, w tym również takich, na których kształt wpływał w sposób podmiotowy. Obok obserwacji jest więc w pamiętnikach wiele sprawozdawczości z własnego życia. Z losami autora wiążą się jego dokonania, wśród których do najtrwalszych należą publikacje. Bibliografia ważniejszych prac ks. Dębińskiego znana jest z hasła zamieszczonego w *Słowniku polskich teologów katolickich*. W zawartym tam wykazie brak jednak wielu pozycji, a ponadto występują błędy w opisach bibliograficznych². Analiza tekstu pamiętnika skonfrontowana z bibliografią podmiotową autora daje możliwości weryfikacji dokonań i poglądów autora, prowadząc do rozpoznania fenomenu jego kultury umysłowej.

Zawartość pamiętników

Stosunkowo oszczędnie opisane zostało przez ks. Dębińskiego jego dzieciństwo i czas szkoły początkowej w Stoczku Łukowskim. Podstawowe doświadczenie szkolne autora to konfrontacja z systemem rusyfikacyjnym i postawa ojca, który stanowczo sprzeciwił się rusyfikacji swojego syna, decydując o zaprzestaniu posyłania go do szkoły i podjęciu prywatnego kształcenia³. Informacje na temat

¹ *Z przeżytych chwil... Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego z lat 1867–1915*, oprac. J.R. Marczewski, Lublin 2021.

² P.J. Badura, *Dębiński Karol*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. I, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 300–301.

³ *Z przeżytych chwil*, s. 29–32.

~ Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... ~

rodziny autora są w pamiętnikach bardzo skromne. Znalazła się w nich zapisana między wierszami wiadomość z późniejszego czasu o śmierci i pogrzebie ojca w parafii Włostowice⁴. W badaniach nad pamiętnikarstwem staropolskim wskazuje się na sposób wartościowania przez pamiętnikarzy dzieciństwa jako okresu nieistotnego, traktowanego jako czas niewoli jednostki. Było to zapewne przyczyną powściągliwości narracyjnej⁵.

Okres kształcenia w Gimnazjum w Siedlcach zasłużył na obszerniejszą narrację na kartach pamiętników. Opis skupiony jest na trudach kształcenia, warunkach materialnych, konfrontacji z procesem rusyfikacji. Pozytywnie zarysowana jest problematyka narodowa i katolicka z wyrazistą rolą księdza jako uczącego religii młodzież gimnazjalną. Lektura tej partii tekstu przywodzi na pamięć utrwalone w literaturze polskiej obrazy znane z *Szyzyfowych prac* Stefana Żeromskiego i pamiętników katechety Żeromskiego – ks. Teodora Czerwińskiego⁶.

Podstawowa część narracji pamiętnikarskiej skupiona jest na dorosłym okresie życia ks. Dębińskiego. Autor opisał we wspomnieniach większą część swoich bogatych losów, które rozgrywały się na trzech płaszczyznach: kształcenia w szkołach wyższych – Seminarium Duchownym w Lublinie, Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu; pracy duszpasterskiej w parafiach Serniki, Włostowice, Janów, Biskupice; oraz pracy w instytucjach ponadparafialnych – Seminarium Duchownym w Lublinie, Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu, konsystorzu i kapitule lubelskiej oraz Rzymskokatolickim Duchownym Kolegium w Petersburgu. Wszystkie wymienione instytucje były realnymi miejscami pracy ks. Dębińskiego i zaowocowały osiągnięciami. W odniesieniu do kapłańskiego życia autora możemy mówić o harmonijnym łączeniu pracy duszpasterskiej w parafiach i pracy w instytucjach kościelnych pozaparafialnych. Ponadto przez cały

⁴ Tamże, s. 317.

⁵ Ł. Wróbel, „Pierwsze początki i wychowanie”. *Osiemnastowieczni szlachectwo pamiętnikarze o własnym dzieciństwie*, „Litteraria Copernicana”, 3 (2017) nr 23, s. 23–34.

⁶ S. Żeromski, *Szyzyfowe prace*, Lwów 1905; T. Czerwiński, *Pamiętnik*, cz. 1–2, Kielce 1931.

~ Ks. Andrzej Kwaśniewski ~

ten czas pojawiały się książki, broszury i artykuły autorstwa ks. Dębińskiego.

Kształcenie w seminarium duchownym to we wspomnieniach ks. Dębińskiego czas przyswajania sobie wiedzy teologicznej i konfrontacji ze środowiskiem kościelnym. Pozytywne doświadczenia znajomości z księżmi doprowadziły go do wkroczenia na drogę powołania kapłańskiego. Podobnie wykładowcy przedmiotów seminaryjnych odstawiali przed nim drogi rozwoju intelektualnego. Doświadczył również przekazywanego zamiłowania do pracy naukowej. Z dezaprobatą wypowiadał się jednak o działaniach dydaktycznych i wychowawczych regensa i wiceregensa. Ks. Kazimierz Wójcicki, regens seminarium, będąc wikariuszem, dał się poznać jako patriota pomagający powstańcom styczniowym, był potem także przykładowym proboszczem. Jednak w funkcji regensa nie sprawdzał się. Popadł w manię wielkości i wierzył, że jest w stanie prowadzić wykłady z każdej dziedziny teologicznej. W odbiorze narażało go to na śmieszność. Podobną ocenę zyskał wiceregens ks. Antoni Nojszewski – „umysł płytki, pogląd na rzeczy wąski, a charakter fanatyczny i mściwy”⁷.

Okres kontynuacji studiów w Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu autor opisał w podobnej konwencji jak seminarium. Większą jednak uwagę zwracał na warunki materialne, konfrontację z naporem rusyfikacyjnym. Obok rosyjskiego nacisku politycznego występują w relacji pamiętnikarskiej przykłady działań obrazujących napięcia narodowościowe pomiędzy Litwinami i Polakami. W opisie funkcjonowania akademii autor zwracał uwagę na stosunkowo niski poziom kształcenia, zbytnią dyscyplinę i kontrolę wychowawczą oraz z jednej strony powstające wśród pracowników akademii postawy służalstwa wobec władzy rosyjskiej, a z drugiej krystalizującą się postawę polskiego patriotyzmu u studentów. Wydaje się, że polski patriotyzm był najszlachetniejszym i całkowicie niezamierzonym dziełem tej instytucji⁸.

Po zakończeniu okresu kształcenia nastąpił najważniejszy etap życia autora. Była to praca w parafiach oraz w instytucjach diece-

⁷ *Z przeżytych chwil*, s. 63–79.

⁸ Tamże, s. 81–113.

~ Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... ~

zji lubelskiej. W opisie autor wykorzystał zróżnicowaną narrację. W celu przedstawienia lubelskiej kapituły zastosował łagodny żart narracyjny⁹. Forma ta jest nieco podobna do rozwiniętego stylu w pisarstwie ks. Jacka Pyci¹⁰. Była ona podyktowana mentalnością duchowieństwa i poglądami na temat roli dziewiętnastowiecznej kapituły w Kościele. Ponadto ks. Dębiński w kapitule nie widział zbyt wielu nadużyć. W odniesieniu do działania seminarium, które obserwował z pozycji księdza działającego w Lublinie, żart narracyjny nie znajdował u autora zastosowania. Twardej krytyce poddany został proces wychowawczy oraz niski poziom nauczania. Krytykę tę skierowano wobec konkretnych osób i problemów¹¹. Z obrazem seminarium kontrastuje opis szkolnictwa prywatnego dla dziewcząt. Autor przedstawiał to z zachwytem nad poziomem wychowawczym i szczególnie ukształtowaną u młodzieży postawą patriotyczną. Jednocześnie nie zamilczał braków w nauczaniu na pensjach oraz innych niewielkich negatywów¹².

W podobnym stylu jak seminarium krytykowana była praca konsystorza¹³. Podane zostały informacje o niewłaściwych działaniach wobec duchowieństwa, promowaniu postaci o słabych zdolnościach, lekceważeniu osoby i woli bpa Franciszka Jaczewskiego, o stronniczości i uległości wobec władz rosyjskich. Praca w Petersburgu w Rzymskokatolickim Duchownym Kolegium oraz w Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej zaślubiła na obszerny tekst w pamiętnikach¹⁴. Opisując katolickie środowisko tych instytucji, autor zastosował ton przypominający ujmowanie rzeczywistości seminaryjnej i konsystorskiej. Ponadto odnosi się wrażenie, że pozwolił sobie na większą swobodę dokumentacyjną. Pozostawił charakterystyki wielu duchownych działających w tym

⁹ Tamże, s. 172–177, 444–445; przy opisie pychy prawosławnego biskupa lekki humor narracyjny przeradza się w zadowolenie pełne satysfakcji. Wydarzenia bowiem z przyczyn obiektywnych ukazały sztuczność rzekomej pozycji prawosławnych na Podlasiu; *Z przeżytych chwil*, s. 338–342.

¹⁰ J. Pycia, *Nad Cichą*, cz. 1–2, Kielce 1936–1937; tenże, *Nad Silnicą*, Kielce 1938.

¹¹ *Z przeżytych chwil*, s. 127–130.

¹² Tamże, s. 140–150.

¹³ Tamże, s. 115, 159, 402–403, 419, 429–432.

¹⁴ Tamże, s. 453–458.

~ Ks. Andrzej Kwaśniewski ~

centralnym, ogólnopaństwowym ośrodkiem. Nowością w narracji jest – w przeciwieństwie do rzeczywistości lubelskich instytucji diecezjalnych – zwrócenie uwagi na konflikty sumienia, jakie towarzyszyły księżom działającym szczególnie w kolegium, które było ze swego ustroju skierowane przeciwko papieżowi. Zatrudnieni tam duchowni zmuszeni byli działać w warunkach prawnych i administracyjnych stworzonych przez władze rosyjskie.

Piśmiennictwo i inne osiągnięcia

Pokłosiem pobytu w kolegium i akademii w Petersburgu oraz dostępu do bibliotek rosyjskich była książka zredagowana w 1908 r. na temat sekt prawosławnej Cerkwi rosyjskiej¹⁵. Szczególnym zainteresowaniem ks. Dębińskiego cieszyła się tematyka duszpasterstwa chorych, co zaowocowało wielokrotnie wydawaną publikacją *Vade mecum ad infirmos*¹⁶. Był to rodzaj rytuału i jednocześnie poradnika dla duszpasterzy nawiedzających osoby chore. Być może powstanie tej publikacji wiązało się z wykonywaną przez ks. Dębińskiego funkcją kapelana więziennego na Zamku lubelskim. Z duszpasterstwem na terenie Lublina miało związek wydanie broszury z modlitwami do Trójcy Świętej¹⁷. Genezy tej książeczki należy upatrywać w środowisku katedralnym. Istniejące tam bractwo Trójcy Świętej znajdowało się pod opieką ks. Jana Kureczki, który tak jak ks. Dębiński duszpasterzował w katedrze jako wikariusz. Ponadto obu kapłanów łączyła wieloletnia przyjaźń¹⁸. Egzemplarze obu publikacji, odpowiednio – *Vade mecum ad infirmos* z pierwszego wydania w 1894 r. oraz *Koronka do Trójcy Przenajświętszej*

¹⁵ K. Dębiński, *Raskol i sekty prawosławnej cerkwi rosyjskiej. Szkic historyczny*, Warszawa 1910; *Z przeżytych chwil*, s. 403.

¹⁶ K. Dębiński, *Vade mecum ad infirmos*, Lublin 1894 (zapewne wyd. II: Warszawa 1903).

¹⁷ *Koronka do Trójcy Przenajświętszej*, wyd. K. Dębiński, Lublin 1895 (wyd. II: Lublin 1929).

¹⁸ *Z przeżytych chwil*, s. 76–77, 81, 96, 116–118, 120, 401.

~ Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... ~

z pierwszego wydania w 1895 r., znajdujące się w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie, posiadają wpisy dedykacyjne, które sporządził ks. Dębiński dla Hieronima Łopacińskiego. W dedykacjach znajduje się przekaz świadczący o szacunku i wdzięczności. Dodatkowo we wpisie wykonanym na stronie tytułowej *Vade mecum ad infirmos* dodana została informacja wskazująca na konsultacje merytoryczne, których udzielił Łopaciński ks. Dębińskiemu¹⁹.

Lata 90. XIX w. były dla ks. Dębińskiego czasem wytężonej pracy, wtedy wydał również kolejną książkę. Była to broszura o treści historycznej, dotyczyła dziejów cudownego krzyża trybunalskiego²⁰. Rozszerzenie zainteresowań historycznych stanowi broszura o dziejach katedry²¹. Została ona wydana na jubileusz bpa Jaczewskiego. Publikacja została poprzedzona wierszem okolicznościowym, życiorysem i zdjęciem hierarchy. Jednak podstawowa treść to wiadomości historyczne o katedrze. Kilka lat później ten wartościowy tekst został przereklamowany i uzupełniony dzięki czemu zyskał dojrzałą formę przewodnika historycznego²². Kontynuacją poczytnych broszur była kolejna publikacja – o dziejach łacińskiej diecezji chełmskiej²³. Działalność ks. Dębińskiego wpisuje się w starą tradycję środowisk kanonickich sięgającą znaczącego w kulturze narodowej wydarzenia związanego z osobą ks. Szymona Starowolskiego, który jako kanonik krakowski 19 października 1655 r. (w czasie potopu szwedzkiego), był przewodnikiem po katedrze wawelskiej dla króla szwedzkiego Karola Gustawa.

Najdojrzalszą konsekwencją pracy ks. Dębińskiego w instytucjach diecezjalnych oraz jego twórczości historycznej było zaangażowanie

¹⁹ Wspomniane egzemplarze opatrzone są następującymi sygnaturami: sygn. I 462696 (*Vade mecum ad infirmos*), sygn. 322447 (*Koronka do Trójcy Przenajświętszej*).

²⁰ K. Dębiński, *Cudowny krzyż trybunalski w katedrze lubelskiej według współczesnego rękopisu*, Kraków 1894 (wyd. II: Lublin 1912).

²¹ K. Dębiński, *Na pamiątkę 50-letniego jubileuszu kapłaństwa J.E. Ks. Biskupa Franciszka Jaczewskiego*, [Lublin 1905].

²² K. Dębiński, *Przewodnik dla zwiedzających kościoł katedralny lubelski*, Lublin 1912.

²³ K. Dębiński, *Chełmska rz.-kat. diecezja obrządku łacińskiego*, w: *Kalendarz lubelski na rok 1914*, s. 1–10.

~ Ks. Andrzej Kwaśniewski ~

zowanie muzealnicze. Ks. Dębiński w dziejach polskiego muzealnictwa kościelnego należał do pionierów i występował jako inicjator dwóch muzeów diecezjalnych – w Lublinie i w Siedlcach²⁴. W pamiętnikach zapisana jest lapidarna historia zorganizowania muzeum katedralnego w Lublinie. Uzyskane zbiory pochodziły z parafii wizytowanych przez bpa Jaczewskiego w 1905 r. Ks. Dębiński zbierał w kościołach rzeczy wyłączone z kultu religijnego. Następnie eksponował te przedmioty w szafie na terenie katedry. W celu dania podstaw budujących etos muzealny szafa z eksponatami została ozdobiona portretem biskupa. Gdy pojawiła się opozycja kapituły wobec nowego pomysłu, jakim było muzeum, również bp Jaczewski zdystansował się od tej idei. Jednak ks. Dębiński, umiejętnie udając brak zrozumienia intencji biskupa, doprowadził do uspokojenia umysłów i, biorąc sprawę na przetrzymanie, wygasił negatywne emocje. Tak budował etos kościelnego muzealnictwa²⁵.

Praca ks. Dębińskiego w parafiach tak co do długości jej trwania, jak również pod względem osiągnięć porównywalna jest z pracą w instytucjach ponadparafialnych. Nie było cezurę czasowej, która wydzielałaby w życiorysie duchownego dwa odcinki – pracy w konsystorzu i seminarium oraz w parafiach. Autor pamiętników w zależności od potrzeb wędrował z jednego do drugiego rodzaju instytucji. Ponadto w pewnych momentach łączył rozmaite funkcje. Realizował przy tym nowoczesne działania duszpasterskie, których proboszczowie w większości nie podejmowali. W relacji pamiętnikarskiej nie znajdujemy opisu czynności rytualnych i sakramentalnych oraz administracyjnych i kancelaryjnych, które przecież zajmowały najwięcej codziennego czasu autora. Bez wątplenia opis taki dałby asumpt do grafomańskiego mnożenia stron tekstu, tym bardziej gdyby przyjął koncepcję dziennika. Przedstawione zostały jedynie ważniejsze misje duszpasterskie, które zrealizował w zróżnicowanych środowiskach parafialnych.

²⁴ *Muzea Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, oprac. B. Skrzydlewska, Kielce 2004, s. 70, 124.

²⁵ *Z przeżytych chwil*, s. 435–437.

~ Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... ~

W parafii Serniki katechizacja zaowocowała prenumeratą czasopism²⁶. W Janowie podjął wielką misję nauczania w bardzo licznych wioskach unickich. Problemem środowiskowym była kwestia poziomu intelektualnego i braku znajomości języka polskiego wśród ludności²⁷. W Janowie wobec skutków kasaty konieczne było odtworzenie dawnej sieci parafialnej²⁸. W parafii Biskupice katechizacja i oddziaływanie proboszcza przyniosły sukces w postaci utworzenia biblioteki parafialnej²⁹. We Włostowicach bardzo trudnym problemem odziedziczonym po poprzednikach był spór z parafianami o kościelne finanse. Silną postawę antyklerykalną zdołał tam zniwelować przez „pogawędki”, którymi zyskiwał sobie dzieci i dorosłych³⁰. W Janowie udało się urządzić pionierskie rekolacje parafialne, a następnie misje dekanalne³¹. Nie można określić preferencji w zakresie aktywności ks. Dębińskiego. W parafiach w zależności od potrzeb zajmował się raz sprawami duszpasterskimi, innym razem potrzebami budowlanymi. We Włostowicach zaangażował się najbardziej w remonty. Jednak materialne sprawy były tam związane z naporem prawosławia i próbą przejęcia przez popa kaplicy katolickiej w Puławach. Do tego celu ks. Dębiński wykorzystał druk i popularyzację wiedzy o historii parafii. Jako proboszcz napisał krótkie dzieje kaplicy i wydał je w postaci broszury³². W parafii Serniki, mając kościół pod wezwaniem św. Marii Magdaleny, wydał dewocyjną broszurkę³³. W celu ożywienia nabożeństwa do św. Wiktora w Janowie, gdzie był obchodzony stosowny odpust, opracował i wydał broszurkę dewocyjną³⁴.

²⁶ Tamże, s. 188–189.

²⁷ Tamże, s. 325–329.

²⁸ Tamże, s. 335.

²⁹ Tamże, s. 422.

³⁰ Tamże, s. 201–205.

³¹ Tamże, s. 343.

³² K. Dębiński, *Kościół we Włostowicach i kaplica w Nowoaleksandrii*, Warszawa 1904; *Z przeżytych chwil*, s. 206–212.

³³ *Koronka do św. Maryi Magdaleny patronki pokutujących*, wyd. K. Dębiński, Lublin 1896.

³⁴ K. Dębiński, *Pamiętka odpustu św. Wiktora męczennika w Janowie Podlaskim*, Lublin 1906; *Z przeżytych chwil*, s. 326, 329, 345.

~ Ks. Andrzej Kwaśniewski ~

W parafiach, gdzie był proboszczem, cieszył się przychylnością inteligencji, która okazywała mu szacunek i wsparcie w konfliktach z innymi parafianami³⁵. Urzędnicy rosyjscy zarzucali mu także duży wpływ na szlachtę³⁶. Potrafił również rozmawiać z ludźmi prostymi, którzy szczerze wypowiadali wobec niego negatywne opinie o duchowieństwie³⁷. Pięknym świadectwem z jego życia pozostaje opis znajomości z Hieronimem Łopacińskim jako intelektualistą lubelskim i głęboko wierzącym katolikiem³⁸. W działaniach ks. Dębińskiego występuje też przykład ostracyzmu wobec inteligenta, którym był lekarz Mieczysław Biernacki. Ks. Dębiński zerwał z nim znajomość, pomimo że uważał go za człowieka zdolnego. Przyczyną była bezwyznaniowość i wynikające z tego konsekwencje w etyce małżeńskiej³⁹.

Ksiądz Dębiński, jako członek kapituły nadzorujący prace remontowe w katedrze i zarazem kapłan z doświadczeniem proboszczowskim zdobytym w czterech różnych parafiach, włączył się jako pomocnik w działania społeczne ks. Stanisława Samorka, który stworzył w Lublinie Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich. Z entuzjazmem przedstawiona jest w pamiętnikach praca społeczna ks. Samorka, który wykonywał ją jako wikariusz przy sprzeciwie własnego proboszcza i niechęci duchowieństwa. Pomoc duszpasterska, którą świadczył ks. Dębiński wobec Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich, polegała m.in. na organizowaniu pielgrzymek do Częstochowy. Pod wpływem ks. Samorka autor pamiętników zorganizował w 1913 r. w katedrze rekolekcje, zapraszając do ich przeprowadzenia swojego przyjaciela ks. Kureczkę. Rekolekcje były wielkim wydarzeniem religijnym i doprowadziły do wypowiedziania ok. tysiąca osób należących do inteligencji⁴⁰. Współpraca z ks. Samorkiem stawiała ks. Dębińskiego w awangardzie nowoczesnej działalności pastoralnej. Lubelskie stowarzyszenie należało bowiem

³⁵ *Z przeżytych chwil*, s. 317, 324.

³⁶ Tamże, s. 342.

³⁷ Tamże, s. 304.

³⁸ Tamże, s. 167–171.

³⁹ Tamże, s. 166.

⁴⁰ Tamże, s. 399–401.

~ Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... ~

do najliczniejszych w kraju⁴¹. Z podziwem odniósł się ks. Dębiński także do pracy ks. Kureczki w Związku Katolickim⁴². Postaci tej ks. Dębiński poświęcił zresztą drobne publikacje⁴³.

W mentalności i przekonaniach ks. Dębińskiego była jednak granica zaangażowania społecznego – stanowiło ją życie polityczne. Obserwując doświadczenia i sympatie polityczne bpa Jaczewskiego w stosunku do Narodowej Demokracji, autor doszedł do wniosku o szkodliwości angażowania się duchownego w życie polityczne. Wskazał na szkody i niepowodzenie, jakiego doznał biskup, który był przychylny tej partii w myśleniu i działaniu⁴⁴. Mimo to stanowisko dystansu do organizacji partyjnej łączył ks. Dębiński z poglądami politycznymi zbliżonymi do endeckich. Ważniejsze akcje duszpasterskie zrealizowane przez ks. Dębińskiego oraz jego fascynacja pracą społeczną ks. Samorka czyniły go otwartym na wyzwania duszpasterskie, jakie pojawiły się w Polsce na przełomie wieków⁴⁵. Stworzyło to warunki pozwalające zaliczyć ks. Dębińskiego do twórców polskiej kultury religijnej.

Sygnalizowany problem braku opisu w pamiętnikach zwykłych czynności duszpasterskich i liturgicznych znalazł swego rodzaju wyraz w dwutomowym podręczniku teologii pastoralnej⁴⁶. Autor dedykował tę publikację bpowi Jaczewskiemu. We wstępie zaznaczył, że dzieło jest m.in. owocem jego doświadczeń duszpasterskich. W tomie pierwszym 70 stron tekstu zostało podzielone na paragrafy na temat poznawania poszczególnych grup ludzi podlegających duszpasterstwu. Następne partie podręcznika opisują poszczególne

⁴¹ R. Bender, *Samorek Stanisław*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. III, red. R. Bender, Lublin 1995, s. 46.

⁴² *Z przeżytych chwil*, s. 400–402; R. Bender, *Spoleczne inicjatywy chrześcijańskie w Królestwie Polskim 1905–1918*, Lublin 1978, s. 108.

⁴³ K. Dębiński, *S.p. ksiądz Jan Kureczko*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 7 (1925), s. 91–94, 123–126; tenże, *S.p. ksiądz Jan Kureczko*, w: *Pamiętnik III zjazdu [Związku Zakładów Teologicznych] odbytego w Łomży*, Lublin 1925, s. 284–286.

⁴⁴ *Z przeżytych chwil*, s. 545–548.

⁴⁵ D. Olszewski, *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1996.

⁴⁶ K. Dębiński, *Podręcznik praktyczny teologii pasterskiej*, t. I–II, Warszawa-Lublin-Łódź 1914.

~ Ks. Andrzej Kwaśniewski ~

problemy, jakie duszpasterz powinien poznać i zrozumieć. Można to traktować jako „brakującą” część wspomnień nieobecnych w pamiętnikach. Dzięki warsztatowi teologa została ona włączona po odpowiednim spreparowaniu metodycznym do refleksji naukowej, stając się materiałem tekstu teologicznego.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że podręcznik ks. Dębińskiego zawierał szkic cech charakteryzujących duszpasterza. Parający się tą problematyką Krzysztof Lewalski, wskazując na zbiór postulowanych cech (cnót) dobrego duszpasterza omawianej doby, wymienił: zabieganie o chwałę Bożą i zbawienie dusz, głęboką wiedzę, odpowiedni stosunek do władzy świeckiej (zachowanie prawa, bez dopuszczania władzy świeckiej do ingerencji w sprawy Kościoła), dostosowanie do potrzeb czasu, które było rozumiane jako „wyjście z zakrytych” i podjęcie pracy społecznej⁴⁷. Porównanie tych wypracowanych teoretycznych postulatów koresponduje w każdym punkcie z aktualnymi sprawami podjętymi (zgodnie z relacją pamiętników) przez ks. Dębińskiego. We współczesnej teorii teologii pastoralnej ks. Dębiński zyskał pozytywną ocenę w ramach pogłębionej refleksji autorstwa ks. Ryszarda Kamińskiego⁴⁸. Z podręcznikiem teologii pastoralnej pozostaje w pewnym związku historyczno-prawna rozprawa ks. Dębińskiego o dozorach kościelnych⁴⁹. Jest to opracowanie ważnej kwestii łączącej się z pastoralną funkcją Kościoła w Polsce. Dziełko to, choć w niektórych miejscach nieco zagmatwane, zachowało do dziś wartość naukową i służy ciągle do wyjaśniania kwestii źródłowych odnośnie do zagadnień prawno-administracyjnych, powstających zwłaszcza z racji kwerendy źródłowej w zasobach konsystorskich.

⁴⁷ K. Lewalski, *Wzór duszpasterza w świetle wybranych opracowań pastoralnych okresu zaborów. Zarys problematyki*, „Studia Gdańskie”, 31 (2012), s. 110–112.

⁴⁸ R. Kamiński, *Dębiński Karol*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 166–167; tenże, *Koncepcja duszpasterstwa księdza Karola Dębińskiego*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, 42 (1973), s. 314–319; tenże, *Praktyczne problemy duszpasterzy w twórczości pastoralnej księdza Karola Dębińskiego*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, 46 (1977), s. 52–62; tenże, *Duszpasterstwo w ujęciu ks. Karola Dębińskiego (1858–1943)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, 7 (1979), s. 303–322.

⁴⁹ K. Dębiński, *Dozory kościelne rzymsko-katolickie*, Warszawa 1901 (wyd. II: *Dozory kościelne rzymsko-katolickie w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1913).

~ Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... ~

Doświadczenie pisania i wydawania wspomnień

Szczegółowy opis przyjęcia w Lublinie jeńców austriackich w początkowym okresie I wojny światowej zawarty został na kilkunastu stronach pamiętników⁵⁰. Trzy lata po tych wydarzeniach ks. Dębiński opublikował na ten temat relację na łamach „Przeglądu Powszechnego”⁵¹. Porównanie wskazuje na nieco inną stylistycznie narrację prasową, bez przemilczania spraw kularowych. Biorąc pod uwagę, że tekst znajdujący się w pamiętnikach był na nowo zredagowany i wydrukowany w 1917 r., można przypuszczać, że na potrzeby pamiętnikarskie powstał wcześniej, a gdy nie było już rosyjskiego zagrożenia prześladowaniem autor bez cenzury opublikował w całości to, „co myślał”. Przede wszystkim jednak należy zauważyć, że opis pobytu jeńców austriackich złożony był z samych pozytywnych informacji. Społeczeństwo polskie okazywało jeńcom wiele współczucia i bezinteresownej pomocy. Również kozacy zachowywali się wyjątkowo empatycznie i nie przeszkadzali Polakom w świadczeniu posługi wobec potrzebujących.

Obszerny fragment pamiętników to opis wizyty pasterskiej bpa Jaczewskiego odbytej w 1905 r. w dawnych parafiach unickich. W pamiętnikach ten czyn biskupi nazywany jest „wizytą pasterską na Rusi”⁵². Opis tej wizytacji był publikowany na łamach „Kroniki Rodzinnej” począwszy od numeru 30 (14/27 lipca 1905 r.) aż do numeru 50 (14/26 grudnia 1905 r.). Sprawozdanie zawarte na dwóch lub trzech stronach kolejnego numeru czasopisma przynosiło co dwa tygodnie nowy odcinek podróży pasterskiej. Wyjątkiem w tym szeregu są jedynie numery 36 oraz 45–47, kiedy relacja nie została wydana. Na łamach czasopisma informacja z podróży pasterskiej jako rzecz cykliczna należała do najważniejszych tekstów. Ponadto relacja cieszyła się dużą poczytnością, o czym świadczy dwukrotne

⁵⁰ *Z przeżytych chwil*, s. 480–493.

⁵¹ K. Dębiński, *Wojenni jeńcy austriaccy w Lublinie w 1914 roku*, „Przegląd Powszechny”, 34 (1917) z. 3, s. 585–594.

⁵² *Z przeżytych chwil*, s. 228–263.

~ Ks. Andrzej Kwaśniewski ~

przedrukowanie⁵³. Zarówno na łamach czasopisma, jak również w przedrukach znalazła się także dokumentacja fotograficzna. Były to zdjęcia kościołów, kapliczek i krzyży przydrożnych oraz wiernych witających biskupa. Szczególnie efektowne były obrazy banderii włościańskich towarzyszących pasterzowi. Relacja zawiera opis czynności religijnych, postawy ludności oraz wszelkich znanych tradycji historycznych związanych z odwiedzanymi miejscowościami. Podróż biskupa, jego przebywanie wśród chłopów, szlachty i Żydów związane były z niezwykłymi przeżyciami zbiorowości. Jako przywódca religijny bp Jaczewski był pozdrawiany i otaczany szacunkiem. Na jego cześć budowano bramy powitalne. W pewnym sensie przypominał dawnych polskich bohaterów narodowych oraz starożytnych cesarzy i wodzów rzymskich. To wielkie wydarzenie religijne poza publikacjami ks. Dębińskiego zyskiwało analogiczne relacje prasowe autorstwa innych osób, jak np. P. Hofmana, który pisał w „Kurierze Warszawskim” o wizytacji w Woźuczynie⁵⁴. Na łamach „Kroniki Rodzinnej” ks. Adolf Pleszczyński, relacjonując wizytację, podjął problem udziału Żydów w procesjach katolickich rozumianych jako kult katolicki⁵⁵.

We współczesnych poszukiwaniach metodyki archiwalnej w przedmiocie zdjęć kościelnych wskazuje się na potrzebę traktowania fotografii jako dokumentacji załącznikowej do dokumentacji aktowej⁵⁶. Dzięki ks. Dębińskiemu możliwe jest porównanie

⁵³ K. Dębiński, *Podróż pasterska Jego Ekscelencji ks. biskupa Franciszka Jaczewskiego biskupa lubelskiego*, „Kronika Rodzinna”, 38 (1905), s. 459–461, 476–478, 492–494, 510–511, 526–528, 541–543, 573–574, 590–591, 604–606, 620–621, 636–637, 652–653, 668–669, 685–686, 715–717, 732–733, 748–749 (przedruk: K. Dębiński, *Podróż pasterska Jego Ekscelencji Ks. Franciszka Jaczewskiego biskupa lubelskiego*, w: *Kalendarz Księgarni Religijnej na rok 1906*, wyd. I. Kłopotowski, Warszawa 1906, s. 27–103; drugi przedruk: K. Dębiński, *Podróż pasterska J.E. Ks. Fr. Jaczewskiego biskupa lubelskiego po dekanacie krasnostawskim, zamojskim, biłgorajskim, tomaszowskim, hrubieszowskim i chełmskim odbyta w 1905 roku* [Lublin 1906]).

⁵⁴ K. Dębiński, *Podróż pasterska J. E. Ks. Fr. Jaczewskiego*, s. 58.

⁵⁵ A. Pl[eszczyński], *Diecezja lubelska. [Relacja]*, „Kronika Rodzinna” 38 (1905), s. 505.

⁵⁶ A. Kwaśniewski, *Fotografie w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 117 (2021), s. 405–412.

~ Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... ~

instytucjonalnej dokumentacji kancelaryjnej wytworzonej przez konsystorz lubelski z przygotowanymi przez autora dwoma rodzajami relacji – drukowanymi w gazecie i pozostawionymi w rękopisie pamiętników. Ponadto zdjęcia gazetowe stanowią dokumentację fotograficzną, która jest powiązana z dokumentacją kancelaryjną. Po 117 latach relacja ks. Dębińskiego pozostaje dla współczesnej archiwistyki i kościelnej sprawozdawczości kancelaryjnej wzorem i odnośnikiem metodycznym.

Zakończona w połowie czerwca 1905 r. wizytacja była kontynuowana po krótkiej przerwie. Ks. Dębiński nie zdobył się jednak na tak obszerne jak wcześniej jej relacjonowanie. W „Kronice Rodzinnej” nadal wszakże pojawiały się opisy wizytacyjne, jednak nie zostały one opatrzone nazwiskami autorów. Być może były to więc informacje autorstwa ks. Dębińskiego, jak np. relacja z kończących letnią część wizytacji odwiedzin parafii Sosnowica 3 lipca 1905 r.⁵⁷ Kolejny etap wizytacji miał miejsce w okresie jesiennym i został zaplanowany od 1 października 1905 r. w parafii Czemierniki do zakończenia odwiedzin w parafii w Siedlcach. Biskup zamierzał odwiedzić m.in. Radzyń, Białą, Janów i Sokołów⁵⁸. Relacje ukazywały się jednak nieregularnie i jedynie odnośnie do niektórych miejscowości. Jedną z relacji to opis wizytacji w Czemiernikach i Radzyniu⁵⁹. W Zembrowie (Sokołowskim) bp Jaczewski konsekrował nową neoromańską świątynię⁶⁰. Z kolei w Siedlcach pasterz poświęcił kamień węgielny pod nowy kościół⁶¹. W relacjach z diecezji lubelskiej paralelnie do tryumfalnego pochodu, jakim była wizytacja bpa Jaczewskiego, przedstawiano odzyskiwanie świątyni w Huszcy (pow. bialski)⁶² i powrót unitów do Kościoła katolickiego w Międzyrzeczu⁶³.

Porównanie relacji prasowych o wizycie bpa Jaczewskiego na terenach unickich z relacją na ten temat pozostawioną w pamięt-

⁵⁷ *Diecezja lubelska. [Relacja]*, „Kronika Rodzinna”, 38 (1905), s. 408–409.

⁵⁸ Tamże, s. 522.

⁵⁹ Tamże, s. 552.

⁶⁰ Tamże, s. 633.

⁶¹ Tamże, s. 649.

⁶² Tamże, s. 536–537.

⁶³ Tamże, s. 617.

~ Ks. Andrzej Kwaśniewski ~

nikach prowadzi do wniosku o komplementarność narracji. Informacje opublikowane składają się na opowieść o niezwykłym poruszeniu religijnym wiernych. Było to najważniejsze przesłanie i znaczenie tego wydarzenia. Relacja uzupełniająca pozostawiona w pamiętnikach zawiera kularowe informacje na temat przeszkód, jakie stwarzały władze rosyjskie, ponadto występują w niej informacje o postawach antyklerykalnych i niejawnych działaniach politycznych Narodowej Demokracji skierowanych przeciwko niektórym duchownym. Pomimo ukazu tolerancyjnego niemożliwe byłoby pisanie w gazecie zarówno o niechętnym katolicyzmowi władzy rosyjskiej, jak i próbującej zdobyć wpływ na księży Narodowej Demokracji. Warto zauważyć, że doniosłe wydarzenie wizytacji odbytej w 1905 r., zrelacjonowanej w dwóch wymiarach: oficjalnym i nieoficjalnym przez ks. Dębińskiego, znalazło bardzo mało miejsca w biografii bpa Jaczewskiego autorstwa ks. Franciszka Stopniaka. Autor ten, podejmując temat wizytacji z 1905 r., wykorzystał tylko skromną ilość wiadomości skolekcjonowanych obficie w pamiętnikach ks. Dębińskiego. Ponadto do analizy zjawiska nie wykorzystał drukowanych relacji⁶⁴.

W powiązaniu z narracją pamiętnikarską o kwestii unickiej pozostaje broszura na temat ukazu tolerancyjnego⁶⁵. Na 18 stronach autor zamieścił rodzaj traktatu apologetycznego. Narracja zbudowana została na umiejętnym zestawianiu polskich i rosyjskich danych z drukowanymi pismami urzędowymi. Przez porównanie wykazał słabą i pozbawioną osadzenia politycznego pozycję rzymskiego katolicyzmu i unitów jako grupy religijnej. Kontrastowało to z uprzywilejowaną religijną i polityczną pozycją prawosławia na terenach Królestwa Polskiego. Analizując dane, udało się autorowi zbierać argumenty strony prawosławnej oraz przekazać orędzie o męczeństwie unitów i wysiłku duchowieństwa rzymskokatolickiego, które objęło prześladowanych heroiczną troską duszpasterką. W tym dziełku przywołane zostały listy władz rosyjskich oraz

⁶⁴ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, Warszawa 1981, s. 122–127.

⁶⁵ K. Dębiński, *Ukaz tolerancyjny z dnia 30 kwietnia 1905 roku w diecezji lubelskiej*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 8 (1918), s. 5–12, 93–101 (przedruk: K. Dębiński, *Ukaz tolerancyjny z dnia 30 kwietnia 1905 roku w diecezji lubelskiej. Wolność unitom porzucenia prawosławia*, Warszawa 1918).

— Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... —

knowania duchowieństwa i wiernych prawosławnych zmierzające do udaremnienia triumfalnej wizytacji pasterskiej bpa Jaczewskiego w 1905 r.

Po studiach seminaryjnych i petersburskich ks. Dębiński zrealizował w lipcu 1894 r. swoje życiowe marzenie, jakim była wizyta w Rzymie. Opis tego wydarzenia obejmuje w pamiętnikach kilka stron⁶⁶. Narracja pamiętnikarska relacjonuje osobiste przeżycia, w tym m.in. oszczędzanie pieniędzy na podróż oraz konwersację z papieżem Leonem XIII na temat spraw diecezji lubelskiej. Rozmowa ta i przekazane informacje o pobycie bpa Jaczewskiego w Karlsbadzie przyczyniły się do odbycia przez bpa Jaczewskiego konspiracyjnej wizyty u papieża (biskup przybył bez wiedzy władz rosyjskich i w stroju świeckim). Z narracji zamieszczonej w pamiętnikach wynika, że została ona spisana po 32 latach od zaistniałych wydarzeń, czyli w 1926 r. W tym samym czasie relacja na temat tego wyjazdu została przez autora pamiętników opublikowana w czasopiśmie katolickim⁶⁷. W 1909 r. ks. Dębiński odbył pielgrzymkę do Ziemi Świętej. Relacja ta zgodnie z przekazem pamiętników winna być zamieszczona w czasopiśmie „Wisła. Miesięcznik Geograficzno-Etnograficzny” ok. lat 1909–1910. Jednak publikacji takiej nie udało się znaleźć⁶⁸. Porównanie relacji z pamiętników z relacjami z czasopism prowadziłoby zapewne do analogicznych wniosków jak w przypadku wizytacji z 1905 r. i opisu troski o jeńców austriackich.

⁶⁶ *Z przeżytych chwil*, s. 177–183.

⁶⁷ K. Dębiński, *Posłuchanie u Ojca Św. Leona XIII przed 32 laty*, „Wiadomości Katolickie”, 3 (1926) nr 2, s. 49–52 (poszukiwania w tym czasopiśmie i kilku innych zakończyły się wynikiem negatywnym. Zapewne ten tekst gdzieś został zamieszczony, jednak obecnie nie można go odnaleźć; opis bibliograficzny za: P.J. Badura, *Dębiński Karol*, s. 300–301).

⁶⁸ *Z przeżytych chwil*, s. 407.

~ Ks. Andrzej Kwaśniewski ~

Warsztat pamiętnikarski i postawa autora

Sposób przedstawiania w pamiętnikach osób jest realistyczny, bez chęci przemilczania informacji na temat niekonsekwencji w postępowaniu poszczególnych bohaterów. Tak więc przy postaciach pozytywnych pozostawione zostały informacje świadczące o ich słabościach. Przedstawiając swojego proboszcza ks. Jaczewskiego, późniejszego biskupa, skarżył się ks. Dębiński, że w czasach, gdy jako kleryk przybywał do swojej rodzinnej parafii w Stoczku (Łukowskim), był źle traktowany – „ks. Jaczewski Franciszek traktował mnie szczególnie jako alumna seminarium zbyt protekcyjnie, a czasem wprost niegrzecznie”. Z tego względu jako alumn często przebywał w parafii Międzyrzec u swojego kolegi ks. Jana Galińskiego i u tamtejszego proboszcza ks. Pleszczyńskiego, który stwarzał warunki do wypoczynku i rozwoju⁶⁹. Mimo tych ważnych osobistych pozytywnych wspomnień wakacyjnych autor pozostawił jednak opis nieudolności ks. Pleszczyńskiego w załatwieniu problemu mariawickiego⁷⁰, dodając zarazem w innym miejscu zasygnalizowane pionierskie zasługi ks. Pleszczyńskiego w tworzeniu muzeum seminaryjnego⁷¹. Z kolei bp Jaczewski to ogólnie postać pozytywna w analizowanej narracji pamiętnikarskiej. Posiadał znaczące osiągnięcia duszpasterskie – wśród nich do najważniejszych zaliczać należy wizytację odbytą w 1905 r. Często odznaczał się osobistą odwagą w postępowaniu wobec brutalnych władz rosyjskich, np. w sprawie mianowania prefektów do szkół rządowych⁷². Gdy jednak biskup wykazał się niekonsekwentnym postępowaniem w kwestii mariawityzmu, autor opisał jego mechanizm oszukiwania

⁶⁹ Tamże, s. 111.

⁷⁰ Tamże, s. 301–310.

⁷¹ Tamże, s. 435–436 (ks. Pleszczyński, obiektywnie rzecz biorąc, należał do świątłych i twórczych duchownych; F. Stopniak, *Pleszczyński Adolf* w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. III, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 377–379; A. Kwaśniewski, *Pierwsze czasopismo diecezji kieleckiej – „Maryawita”, następnie „Jutrzenka” (1903–1907)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 114 (2020), s. 187).

⁷² *Z przeżytych chwil*, s. 495.

— Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... —

się przez dawanie wiary raportowi, który opiewał rzekome sukcesy i pozorował załatwienie sprawy⁷³. Długoletnia praca ks. Dębińskiego przy pasterzu i wiele zasług bpa Jaczewskiego dla Kościoła mogłyby skłaniać autora pamiętników do pominięcia nielicznych wypadków świadczących o niewłaściwym postępowaniu. Jednak zwyciężyła wierność prawdzie.

Jubileusz 50-lecia święceń kapłańskich bpa Jaczewskiego był zapowiedziany w licznych czasopismach krajowych⁷⁴. Wydarzenie to relacjonowano na łamach „Kroniki Rodzinnej”. 12 sierpnia 1905 r. w katedrze lubelskiej dziekan kapituły ks. Kazimierz Wójcik o godzinie 9.00 odprawił Mszę św. dziękczynną i złożył życzenia biskupowi. Natomiast w Komarowie (pow. tomaszowski) 12 sierpnia 1905 r. odbyło się uroczyste otwarcie starego kościoła połączone z uczczeniem 50. rocznicy święceń kapłańskich bpa Jaczewskiego⁷⁵. Pomimo wydania broszury o katedrze dedykowanej biskupowi ks. Dębiński w pamiętnikach nie zamieścił opisu tego ważnego dla kultury kościelnej wydarzenia. Przyczyną był natłok wydarzeń i pracy. W pamiętnikach relacja na temat wizyty pasterskiej bpa Jaczewskiego kończy się powrotem do Lublina w połowie czerwca 1905 r., po czym autor wspomnień natychmiast przeszedł do opisywania paralelnie przebiegającej w tym czasie rewolucji w Rosji i w Królestwie Polskim⁷⁶. Autor pamiętników, pomimo bliskiej współpracy z bpem Jaczewskim, daleki był od wyolbrzymiania roli pasterza. Pominięcie w pamiętnikach ważnego jubileuszu zdradza autora jako dalekiego od postawy osoby eksponującej postać swojego dobroczyńcy i przełożonego. Co więcej, istnieją trzy dowody na pozytywne wykorzystywanie autorytetu biskupa do promocji treści, dzieł i wartości kultury chrześcijańskiej. Jak zdjęcie w szafie muzealnej służyło budowaniu etosu muzeum, tak dedykowanie biskupowi drukowanego przewodnika po katedrze na 50-lecie kapłaństwa analogicznie zostało wykorzystane do szerzenia wiedzy o historii Kościoła lokalnego. Trzeci podobny przypadek takiego

⁷³ Tamże, s. 310.

⁷⁴ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski*, s. 91–92.

⁷⁵ *Diecezja lubelska. [Relacja]*, „Kronika Rodzinna”, 38 (1905) s. 489, 536–537.

⁷⁶ *Z przeżytych chwil*, s. 267.

~ Ks. Andrzej Kwaśniewski ~

działania to dedykowanie biskupowi *Podręcznika praktycznego teologii pasterskiej*.

Ksiądz Dębiński kierował się dużą powściągliwością przy opisywaniu niewłaściwych postaw księży. Relacjonował sprawę księdza oskarżonego przez konsystorz o rozpustne życie tylko ze względu na potrzebę zobrazowania pewnego zjawiska. Chodziło o branie w obronę takiego księdza przez władze carskie i oskarżanie przez winowajcę konsystorza diecezjalnego jako instytucji rzekomo prześladowanej kapłana pod zarzutem dobrych relacji z prawosławnymi Rosjanami⁷⁷. Pomimo negatywnej oceny tego księdza przez autora pamiętników w tekście nie padło jego nazwisko. Natomiast z łatwością publicystyczną i zupełnie otwarcie ks. Dębiński napisał o księżach nie tyle wyróżniających się osobistymi słabościami, co buntujących katolików przeciwko biskupowi i kierujących wspólnoty parafialne ku mariawityzmowi⁷⁸. Zatem dzięki powściągliwości i wierności prawdzie zdołał ks. Dębiński wiele przekazać, a jego narracja jest możliwa do przyjęcia i komunikatywna. Przeciwnie ma się sprawa w odniesieniu np. do pamiętników ks. Jacka Pyci⁷⁹. Jak przekazuje z tradycji ks. Tomasz Wróbel, nakład drugiej części cyklu *Nad Silnicą* po opublikowaniu został w całości zniszczony na polecenie biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego, a kolejna, trzecia część pozostała tylko w rękopisie⁸⁰.

Pamiętniki ks. Dębińskiego zawierają opisy ważnych wydarzeń z życia regionu. Należały do nich: kasata dominikanów lubelskich⁸¹, wybory do Dumy⁸², rewolucja 1905 r.⁸³, wizyta cara Mikołaja II w Lublinie⁸⁴, wizyta Aleksandra Apuchtina⁸⁵, odkrycie fresków ruskich w kaplicy na Zamku lubelskim⁸⁶ i inne. Opisy te

⁷⁷ Tamże, s. 152.

⁷⁸ Tamże, s. 305.

⁷⁹ J. Pycia, *Nad Cichą*, cz. 1–2; tenże, *Nad Silnicą*.

⁸⁰ T. Wróbel, *Zwierchność seminaryjna*, [rkps w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach], s. 37.

⁸¹ *Z przeżytych chwil*, s. 122–124.

⁸² Tamże, s. 330–334.

⁸³ Tamże, s. 267–300.

⁸⁴ Tamże, s. 545–548.

⁸⁵ Tamże, s. 144–146.

⁸⁶ Tamże, s. 132.

~ Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... ~

charakteryzują się konkretem obrazowania i posiadają dużą wartość dokumentacyjną. Obok informacji historycznych obfita jest również anegdotyczność. Jako przykład można wymienić opis plebanii w Sernikach nazwanej przez autora ciepłym domem⁸⁷. Opowiadanie o ziemianinie Grabowskim i jego wyścigowych koniach to przykład anegdotyczności czysto świeckiej⁸⁸. Cechy anegdoty posiada też opowiadanie o parobkach, którzy w czasie wizytacji bpa Jaczewskiego tworzyli banderę na terenie miejscowości Trąbki (rejon Garwolina) i byli ścigani przez konną policję rosyjską. Zapytani przez ks. Dębińskiego, czy nie boją się schwytania i kary, dali odpowiedź, że Rosjanie już wzięli łapówkę i dlatego tak ich gonią, aby udawać pościg, ale nie złapać⁸⁹. Pewne znamiona tej anegdoty odróżniają ją jednak od dwóch wcześniej wymienionych przykładów. Opowiadanie świadczy zarazem o religijnej postawie młodych mężczyzn potwierdzających z narażeniem życia swą katolicką wiarę.

Zakończenie

Pamiętniki ks. Dębińskiego odznaczają się realistycznym przedstawieniem rzeczywistości Kościoła. Obrazy i przykłady namalowane piórem autora utrwaliły prozaiczny aspekt przeszłości diecezjalnej widzianej bez „uroczystych” okularów wyniosłości klerykalnej. Na wizję tę składają się wrażliwość na piękno dobrych i często heroicznym czynów oraz krytyczna postawa wobec nadużyć. Nie dostrzega się również w jego narracji teologizującej apoteozy, która przez łączenie wskazań ascetyczno-mistycznych ze zwykłym biegiem życia stwarza znamiona pseudohagiografii. Analiza materiału pamiętnikarskiego prowadzi do wniosku o używaniu przez ks. Dębińskiego stylu potocznego. W literaturze przedmiotu styl ten charakteryzowany jest jako polegający na braku poetyzmów

⁸⁷ Tamże, s. 189–190.

⁸⁸ Tamże, s. 192–196.

⁸⁹ Tamże, s. 162–164.

— Ks. Andrzej Kwaśniewski —

oraz odznaczający się emocjonalnością przekazu, konkretnością obrazowania i dygresyjnością⁹⁰.

Porównawczy przegląd pamiętnikarstwa księży diecezji kieleckiej wskazuje na skromną liczbę autorów wspomnień. Autorzy pamiętników tworzą grupę nieliczną i w praktyce elitarną⁹¹. Zjawisko to ma powiązanie z niechęcią do wyznań charakterystyczną dla polskiej kultury⁹². Pamiętniki były zwykle pisane przez osoby o pewnym znaczeniu społecznym i dobrze wykształcone. Wspomnienia ks. Dębińskiego można porównać z analogicznymi zapisami świątłych księży, takich jak Teodor Czerwiński (prefekt gimnazjum w Kielcach) czy Leon Postawka (duszpasterz Polaków we Francji)⁹³. Nieco mniej wartości posiadają zapiski urzędnika konsystorskiego i wykładowcy seminarium ks. Jacka Pyci⁹⁴. Z racji bogatego życia i kultury oraz pełnienia ważnych funkcji diecezjalnych pamiętniki ks. Dębińskiego mają wartość dokumentacyjną i porównywać je można do pamiętników biskupich⁹⁵.

Warto zauważyć, że pisząc pracę o bpie Jaczewskim, ks. prof. Franciszek Stopniak przywołał we wstępie pamiętniki ks. Dębińskiego i ocenił je jako dobrze opisujące stosunki kościelne w diecezji, ale przedstawiające rolę autora jako przesadzoną⁹⁶. Skutek tego stanowiska był taki, że w tworzeniu publikacji o bpie Jaczewskim wykorzystał pamiętniki ks. Dębińskiego jedynie przyczynkarsko

⁹⁰ P. Borek, *Uwagi o stylu staropolskich relacji pamiętnikarskich*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria II”, 12 (2002), s. 7.

⁹¹ A. Kwaśniewski, *Wspomnienia ks. Henryka Peszki w kontekście pamiętnikarstwa księży diecezji kieleckiej*. [Rec.:] Ks. Henryk Peszko, *Sprawy i ludzie na tle jednego mojego życia. Wspomnienia kieleckiego duchownego z lat 1910–1946*, Kielce 2016, ss. XXV, 138, „Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura”, 17 (2018), s. 363.

⁹² A. Hellich, *Niechęć do wyznawania. O kulturze autobiografii w Polsce*, „Autobiografia. Literatura. Kultura. Media”, (2016) nr 2, s. 15–37.

⁹³ T. Czerwiński, *Pamiętnik*, cz. 1–2, Kielce 1931; L. Postawka, *Pamiętniki obejmujące okres od roku 1863 do 1908; poprzedzone wspomnieniami z lat dzieciennych*, cz. 1–2, Paryż 1908.

⁹⁴ J. Pycia, *Nad Cichą*; tenże, *Nad Silnicą*.

⁹⁵ L. Łętowski, *Wspomnienia pamiętnikarskie*, oprac. H. Barycz, Wrocław 1952; W. Chościak-Popiel, *Pamiętniki*, wyd. J. Urban, t. I–II, Kraków 1915.

⁹⁶ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski*, s. 10.

~ Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... ~

i ani razu nie potraktował ich narracji jako wnoszącej coś do rozumienia dziejów biskupa i diecezji. Inną postawę wobec pamiętników prezentuje o. prof. Roland Prejs. W pracy na temat administracji kościelnej w Królestwie Polskim we wstępie sygnalizuje, co prawda, subiektywność pamiętników ks. Dębińskiego, jednak do własnej narracji naukowej wykorzystuje zarówno aspekt informacyjny pamiętników, jak i stanowisko autora wobec niektórych spraw kościelnych oraz kwestii personalnych, szczególnie przecież podlegających niebezpieczeństwu stronniczości⁹⁷.

Pamiętniki ks. Dębińskiego zostały napisane stylem potocznym. Są przykładem dobrej narracji dokumentującej nurt zdarzeń. Autor dzięki licznym miejscom wykonywania pracy kapłańskiej miał ciekawe życie. Będąc pracownikiem instytucji diecezjalnych i proboszczem kilku parafii, dużo zaobserwował i doświadczył, wpływając także na bieg wielu spraw. Pomocna w tym była jego bliska współpraca z bpem Jaczewskim, wykształcenie teologiczne i dojrzałość społeczna. Rodzące się ze sposobu jego życia piśmiennictwo w postaci różnorodnych książek, broszur i artykułów wzmagala systematycznie umiejętność obserwacji i opisu. Zauważalna jest prawidłowość, że na wszystkich etapach pracy prowadził działalność piśmienniczą i publikacyjną. Drukami własnego autorstwa posługiwał się w pracy parafialnej, konsystorskiej, kapitulnej. Publikacje te wypływały z potrzeb, jakie się rodziły. Autor dzięki wykształceniu i zamiłowaniu do pracy twórczej pisał pomocne broszury i książki, przekazując swoje przesłanie ideowe i organizacyjne. Można porównać to do działalności dziewiętnastowiecznego konsystorza, który istotne treści upowszechniał za pomocą okólników. Pamiętniki pozostają w integralnym związku z życiem, umysłowością i innymi publikacjami autora. Są komplementarnym elementem jego wypowiedzi o życiu, świecie i Kościele. Przez analizę tekstu pamiętników porównywaną z życiorysem i publikacjami uzyskujemy obraz światopoglądu i kultury umysłowej autora.

⁹⁷ R. Prejs, *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim w latach 1864–1918. Studium prozopograficzne*, Lublin 2012.

— Ks. Andrzej Kwaśniewski —

STRESZCZENIE: Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego to obszerna relacja na temat dziejów Kościoła na Lubelszczyźnie i Podlasiu w drugiej połowie XIX w. Autor opisał swoje życie i pracę. Opis obejmuje pracę księdza w czterech parafiach oraz instytucjach kościelnych w Lublinie i Petersburgu. Pamiętnik jest realistycznym opisem rzeczywistości. Stanowi dokumentację wydarzeń historycznych oraz zawiera opisy anegdotyczne. Dzięki wykształceniu, pracy organizacyjnej i naukowej oraz kulturze umysłowej autora powstało to wartościowe źródło.

Słowa kluczowe: ks. Karol Dębiński, pamiętniki, piśmiennictwo, diecezja lubelska, duchowieństwo

Bibliografia

Źródła drukowane

- Chościak-Popiel Wincenty, *Pamiętniki*, wyd. Jan Urban, t. I–II, Kraków 1915.
- Czerwiński Teodor, *Pamiętnik*, cz. 1–2, Kielce 1931.
- Dębiński Karol, *Na pamiątkę 50-letniego jubileuszu kapłaństwa J. E. Ks. Biskupa Franciszka Jaczewskiego*, [Lublin 1905].
- Dębiński Karol, *Kościół we Włostowicach i kaplica w Nowoaleksandrii*, Warszawa 1904.
- Dębiński Karol, *Pamiętka odpustu św. Wiktora męczennika w Janowie Podlaskim*, Lublin 1906.
- Dębiński Karol, *Podręcznik praktyczny teologii pasterskiej*, t. I–II, Warszawa-Lublin-Łódź 1914.
- Dębiński Karol, *Vade mecum ad infirmos*, Lublin 1894 (wyd. II: Warszawa 1903).
- Koronka do św. Maryi Magdaleny patronki pokutujących*, wyd. K. Dębiński, Lublin 1896.
- Koronka do Trójcy Przenajświętszej*, wyd. K. Dębiński, Lublin 1895 (wyd. II: Lublin 1929).
- Łętowski Ludwik, *Wspomnienia pamiętnikarskie*, oprac. H. Barycz, Wrocław 1952.

— Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... —

- Postawka Leon, *Pamiętniki obejmujące okres od roku 1863 do 1908; poprzedzone wspomnieniami z lat dziecińczych*, cz. 1–2, Paryż 1908.
- Pycia Jacek, *Nad Cichą*, cz. 1–2, Kielce 1936–1937.
- Pycia Jacek, *Nad Silnicą*, Kielce 1938.
- Z przeżytych chwil... Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego z lat 1867–1915*, oprac. J.R. Marczewski, Lublin 2021.
- Żeromski Stefan, *Szyfowe prace*, Lwów 1905.

Źródła prasowe

- Dębiński Karol, *Podróż pasterska Jego Ekscelencji ks. biskupa Franciszka Jaczewskiego biskupa lubelskiego*, „Kronika Rodzinna”, 38 (1905), s. 459–461, 476–478, 492–494, 510–511, 526–528, 541–543, 573–574, 590–591, 604–606, 620–621, 636–637, 652–653, 668–669, 685–686, 715–717, 732–733, 748–749 (przedruk: K. Dębiński, *Podróż pasterska Jego Ekscelencji Ks. Franciszka Jaczewskiego biskupa lubelskiego*, w: *Kalendarz Księgarni Religijnej na rok 1906*, wyd. I. Kłopotowski, Warszawa 1906, s. 27–103; drugi przedruk: K. Dębiński, *Podróż pasterska J.E. Ks. Fr. Jaczewskiego biskupa lubelskiego po dekanacie krasnostawskim, zamojskim, biłgorajskim, tomaszowskim, hrubieszowskim i chełmskim odbyta w 1905 roku* [Lublin 1906]).
- Dębiński Karol, *Postuchanie u Ojca Św. Leona XIII przed 32 laty*, „Wiadomości Katolickie”, 3 (1926) nr 2, s. 49–52.
- Dębiński Karol, *Wojenni jeńcy austriaccy w Lublinie w 1914 roku*, „Przegląd Powszechny”, 34 (1917) z. 3, s. 585–594.
- Diecezja lubelska. [Relacja]*, „Kronika Rodzinna”, 38 (1905), s. 408–409, 489, 522, 552, 536–537, 617, 633, 649.
- Pl[eszczyński] A[dolf], *Diecezja lubelska. [Relacja]*, „Kronika Rodzinna”, 38 (1905), s. 505.

Literatura

- Badura Piotr J., *Dębiński Karol*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. I, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 300–301.
- Bender Ryszard, *Samorek Stanisław*, w: *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, red. R. Bender, Lublin 1995, s. 46.

— Ks. Andrzej Kwaśniewski —

- Bender Ryszard, *Spoleczne inicjatywy chrześcijańskie w Królestwie Polskim 1905–1918*, Lublin 1978.
- Borek Piotr, *Uwagi o stylu staropolskich relacji pamiętnikarskich*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria II”, 12 (2002), s. 5–21.
- Dębiński Karol, *Chelmska rz.-kat. diecezja obrządku łacińskiego*, w: *Kalendarz lubelski na rok 1914*, s. 1–10.
- Dębiński Karol, *Cudowny krzyż trybunalski w katedrze lubelskiej według współczesnego rękopisu*, Kraków 1894 (wyd. II: Lublin 1912).
- Dębiński Karol, *Dozory kościelne rzymsko-katolickie*, Warszawa 1901 (wyd. II: *Dozory kościelne rzymsko-katolickie w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1913).
- Dębiński Karol, *Na pamiątkę 50-letniego jubileuszu kapłaństwa J.E. Ks. Biskupa Franciszka Jaczewskiego* [Lublin 1905].
- Dębiński Karol, *Przewodnik dla zwiedzających kościół katedralny lubelski*, Lublin 1912.
- Dębiński Karol, *Raskoń i sekty prawosławnej cerkwi rosyjskiej. Szkic historyczny*, Warszawa 1910.
- Dębiński Karol, *Ś.p. ksiądz Jan Kureczko*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 7 (1925), s. 91–94, 123–126.
- Dębiński Karol, *Ś.p. ksiądz Jan Kureczko*, w: *Pamiętnik III zjazdu [Związku Zakładów Teologicznych] odbytego w Łomży*, Lublin 1925, s. 284–286.
- Dębiński Karol, *Ukaz tolerancyjny z dnia 30 kwietnia 1905 roku w diecezji lubelskiej*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 8 (1918), s. 5–12, 93–101 (przedruk: K. Dębiński, *Ukaz tolerancyjny z dnia 30 kwietnia 1905 roku w diecezji lubelskiej. Wolność unitom porzucenia prawosławia*, Warszawa 1918).
- Hellich Artur, *Niechęć do wyznawania. O kulturze autobiografii w Polsce*, „Autobiografia. Literatura. Kultura. Media”, (2016) nr 2, s. 15–37.
- Kamiński Ryszard, *Dębiński Karol*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 166–167.
- Kamiński Ryszard, *Duszpasterstwo w ujęciu ks. Karola Dębińskiego (1858–1943)*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, 7 (1979), s. 303–322.
- Kamiński Ryszard, *Koncepcja duszpasterstwa księdza Karola Dębińskiego*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, 42 (1973), s. 314–319.
- Kamiński Ryszard, *Praktyczne problemy duszpasterzy w twórczości pastoralnej księdza Karola Dębińskiego*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, 46 (1977), s. 52–62.

~ Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej... ~

- Kwaśniewski Andrzej, *Fotografie w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 117 (2021), s. 405–412.
- Kwaśniewski Andrzej, *Pierwsze czasopismo diecezji kieleckiej – „Maryawita”, następnie „Jutrzenka” (1903–1907)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 114 (2020), s. 181–202.
- Kwaśniewski Andrzej, *Wspomnienia ks. Henryka Peszki w kontekście pamiętnikarstwa księży diecezji kieleckiej. [Rec.:] Ks. Henryk Peszko, Sprawy i ludzie na tle jednego mojego życia. Wspomnienia kieleckiego duchownego z lat 1910–1946, Kielce 2016, ss. XXV, 138*, „Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura”, 17 (2018), s. 363–369.
- Lewalski Krzysztof, *Wzór duszpasterza w świetle wybranych opracowań pastoralnych okresu zaborów. Zarys problematyki*, „Studia Gdańskie”, 31 (2012), s. 97–116.
- Muzea Kościoła katolickiego w Polsce. Informator*, oprac. B. Skrzydlewska, Kielce 2004.
- Olszewski Daniel, *Polska kultura religijna na przelomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1996.
- Prejs Roland, *Administracja diecezjalna w Królestwie Polskim w latach 1864–1918. Studium prozopograficzne*, Lublin 2012.
- Stopniak Franciszek, *Franciszek Jaczewski, biskup lubelski*, Warszawa 1981.
- Stopniak Franciszek, *Pleszczyński Adolf*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. III, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 377–379.
- Wróbel Łukasz, „*Pierwsze początki i wychowanie*”. *Osiemnastowieczni szlacheccy pamiętnikarze o własnym dzieciństwie*, „Litteraria Copernicana”, 3 (2017) nr 23, s. 23–34.
- Wróbel Tomasz, *Zwierzchność seminaryjna* [rkps w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach].